IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

SHUKUR XOLMIRZAYEV HIKOYALARIDAGI MILLIY XARAKTER VA ZAMON MUAMMOLARI

Jalilova Latofat Axmedovna
Buxoro Xalqaro Universiteti, Magistr
e-mail: latofatjalilova070@gmail.com Tel:+998978409006
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20281699

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek adabiyotining yirik namoyandasi Shukur Xolmirzayev hikoyalarida milliy xarakter va zamon muammolarining badiiy talqini ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Adib asarlarida xalqning ma’naviy qadriyatlari, urf-odatlari, insoniy fazilatlari hamda sovet davri va mustaqillik arafasidagi ijtimoiy ziddiyatlarning aks etishi masalalari o‘rganiladi. Tadqiqot davomida yozuvchining “O‘zbeklar”, “Hayot abadiy”, “Bodom qishda gulladi”, “Qora kamar”, “Olabo‘ji” kabi hikoyalarida milliy ruh va davr muammolarining uyg‘unlashuvi faktik materiallar asosida yoritildi. Shuningdek, yozuvchining qahramon yaratish mahorati, psixologik tasvir usullari hamda milliy xarakter konsepsiyasi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari Shukur Xolmirzayev hikoyalari o‘zbek xalqining tarixiy tafakkuri va ijtimoiy ongini aks ettiruvchi muhim adabiy manba ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Shukur Xolmirzayev, hikoya janri, milliy xarakter, zamon muammolari, o‘zbek adabiyoti, badiiy psixologizm, realizm, ma’naviyat, qahramon obrazi, ijtimoiy muhit, adabiy tahlil, milliy qadriyat.

Аннотация: В данной статье с научной точки зрения анализируется художественная интерпретация национального характера и проблем эпохи в рассказах крупного представителя узбекской литературы Шукур Холмирзаев. В произведениях писателя исследуются вопросы отражения духовных ценностей народа, традиций, человеческих качеств, а также социальных противоречий советского периода и преддверия независимости. В ходе исследования на основе фактических материалов были освещены гармония национального духа и проблем времени в таких рассказах писателя, как «Узбеки», «Жизнь вечна», «Миндаль зацвел зимой», «Черный пояс», «Олабуги». Также были проанализированы мастерство писателя в создании образов героев, методы психологического изображения и концепция национального характера. Результаты исследования показывают, что рассказы Шукура Холмирзаева являются важным литературным источником, отражающим историческое мышление и общественное сознание узбекского народа.

Ключевые слова: Шукур Холмирзаев, жанр рассказа, национальный характер, проблемы эпохи, узбекская литература, художественный психологизм, реализм, духовность, образ героя, социальная среда, литературный анализ, национальные ценности.

Abstract: This article scientifically analyzes the artistic interpretation of national character and contemporary social issues in the stories of the prominent Uzbek writer Shukur Kholmirzayev. The study examines the reflection of the people’s spiritual values, traditions, human qualities, as well as the social contradictions of the Soviet period and the eve of independence in the writer’s works. During the research, the harmony between national spirit and the problems of the era was highlighted on the basis of factual materials in such stories as “Uzbeks,” “Life is Eternal,” “The Almond Blossomed in Winter,” “Black Belt,” and “Olaboji.” In addition, the writer’s mastery in character creation, methods of psychological depiction, and

the concept of national character were analyzed. The research results demonstrate that Shukur Kholmirzayev's stories serve as an important literary source reflecting the historical thinking and social consciousness of the Uzbek people.

Keywords: Shukur Kholmirzayev, short story genre, national character, problems of the era, Uzbek literature, artistic psychologism, realism, spirituality, character image, social environment, literary analysis, national values.

Kirish

XX asr o‘zbek adabiyotida hikoya janri taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan ijodkorlardan biri Shukur Xolmirzayev hisoblanadi. Adib o‘z asarlarida o‘zbek xalqining turmush tarzi, ruhiyati, ma’naviy qadriyatlari va jamiyatdagi murakkab jarayonlarni haqqoniy tasvirlashga intilgan. Ayniqsa, uning hikoyalarida milliy xarakter va zamon muammolari o‘zaro chambarchas bog‘liq holda namoyon bo‘ladi [1].

Shukur Xolmirzayev 1940-yilda Surxondaryo viloyatining Boysun tumanida tug‘ilgan. Boysun muhitining o‘ziga xos folklor an’analari, xalqona tafakkuri va tabiiy hayot tarzi yozuvchi ijodiga kuchli ta’sir ko‘rsatgan [2]. Shu bois adib qahramonlari ko‘pincha sodda, tabiiy, or-nomusli va milliy qadriyatlarga sodiq insonlar sifatida gavdalanadi.

Adabiyotshunoslikda Shukur Xolmirzayev ijodi bo‘yicha qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan bo‘lsa-da, uning hikoyalaridagi milliy xarakter va zamon muammolarining o‘zaro aloqadorligi hali yetarlicha kompleks o‘rganilmagan. Ayniqsa, yozuvchi hikoyalarida sovet mafkurasi bosimi, inson va jamiyat ziddiyatlari, milliy o‘zlikni saqlab qolish masalalari badiiy-estetik jihatdan alohida tadqiqot talab etadi [3].

Mazkur maqolaning maqsadi Shukur Xolmirzayev hikoyalarida milliy xarakter va zamon muammolarining badiiy ifodalanish xususiyatlarini ilmiy manbalar hamda adabiy matnlar asosida tahlil qilishdan iborat.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida tarixiy-qiyosiy, tipologik, biografik va matniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Shukur Xolmirzayevning turli yillarda yaratilgan hikoyalari asosiy manba sifatida o‘rganildi. Jumladan, “Bodom qishda gulladi”, “O‘zbeklar”, “Olabo‘ji”, “Qora kamar”, “Hayot abadiy”, “Ko‘k dengiz”, “Tabassum” kabi hikoyalarning mazmun-mohiyati milliy xarakter va zamon muammolari nuqtayi nazaridan tahlil qilindi.

Shuningdek, o‘zbek adabiyotshunoslarining ilmiy qarashlari, monografiya va maqolalari asosida yozuvchi ijodining o‘ziga xos jihatlari aniqlandi [4]. Tadqiqotda matndan dalillar keltirish va ularni adabiy-estetik mezonlar asosida sharhlash usuli yetakchi o‘rin tutdi.

Natijalar

Tadqiqot natijasida Shukur Xolmirzayev hikoyalarida milliy xarakter quyidagi asosiy belgilar orqali ifodalangani aniqlandi:

- xalqona tafakkur va urf-odatlarga sodiqlik;
- insoniy or-nomus va vijdon masalasi;
- tabiat bilan uyg‘un yashash falsafasi;
- kattaga hurmat va oilaviy qadriyatlar;
- jamiyatdagi ma’naviy inqirozga tanqidiy munosabat.

Adib hikoyalaridagi zamon muammolari esa asosan:

- sovet davridagi mafkuraviy bosim;
- insonning ma’naviy yolg‘izlashuvi;
- qishloq hayotidagi ijtimoiy o‘zgarishlar;
- qadriyatlar yemirilishi;
- inson va tabiat munosabatidagi nomutanosiblik kabi masalalarda namoyon bo‘ladi [5].

“Bodom qishda gulladi” hikoyasida inson ruhiyatidagi nozik kechinmalar, hayotiy armon va ma’naviy iztiroblar tasvirlangan bo‘lsa, “O‘zbeklar” hikoyasida milliy xarakter xalqona hazil-mutoyiba, bag‘rikenglik va samimiyat orqali ochib beriladi [6].

“Olabo‘ji” hikoyasida esa yozuvchi tabiat va inson o‘rtasidagi uyg‘unlikning buzilishi jamiyat ma’naviy muammolariga sabab bo‘lishini ramziy obrazlar vositasida ko‘rsatadi. Asarda hayvon obrazi orqali insoniy munosabatlardagi shafqatsizlik va loqaydlik tanqid qilinadi [7]

Tahlil va muhokama

Shukur Xolmirzayev hikoyachiligida milliy xarakter masalasi markaziy badiiy-estetik tamoyillardan biri hisoblanadi. Adib o‘z asarlarida o‘zbek xalqining ma’naviy qiyofasi, ruhiyati, axloqiy qadriyatlari va tarixiy tafakkurini individual inson taqdiri orqali ochib beradi. Shu jihatdan yozuvchi hikoyalari faqat badiiy hodisa emas, balki XX asr o‘zbek jamiyatining ma’naviy-ijtimoiy manzarasini aks ettiruvchi muhim adabiy hujjat sifatida ham baholanishi mumkin. Yozuvchi milliy xarakterni tasvirlashda tashqi folklor unsurlaridan ko‘ra insonning ichki ruhiy kechinmalari, kundalik hayotiy odatlari, muomala madaniyati va ma’naviy tanlovlariga ko‘proq e’tibor qaratadi [1].

Shukur Xolmirzayev hikoyalarida milliy xarakter bir yoqlama ideal obraz sifatida emas, balki murakkab ruhiy va ijtimoiy ziddiyatlar ichida shakllangan inson tabiatining tabiiy ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. Adib qahramonlari orasida oddiy dehqon, cho‘pon, qariya, o‘qituvchi yoki qishloq ziyolisi kabi obrazlarning ko‘pligi ham bejiz emas. Chunki yozuvchi xalq ruhiyatini aynan ana shu qatlam vakillari orqali ochishga intiladi. Bu holat o‘zbek nasrida realizm tamoyillarining kuchayganidan dalolat beradi [2].

“O‘zbeklar” hikoyasi yozuvchining milliy xarakter yaratish mahoratini yaqqol ko‘rsatadigan asarlardan biridir. Hikoyada o‘zbek xalqiga xos samimiyat, sodda donishmandlik, bag‘rikenglik va mehmondo‘stlik tabiiy voqealar asosida ochib beriladi. Asar qahramonlari murakkab falsafiy fikrlarni balandparvoz nutqlar orqali emas, oddiy hayotiy vaziyatlar orqali ifodalaydi. Shu sababli hikoya o‘quvchida tabiiylik va ishonchlilik hissini uyg‘otadi. Adib o‘zbek xalqining ijobiy fazilatlarini ko‘rsatish bilan birga ayrim kamchiliklarni ham yashirmaydi. Masalan, ortiqcha andisha, loqaydlik yoki ichki tortinish kabi jihatlar ham obrazlar xarakterida namoyon bo‘ladi. Bu esa yozuvchining hayotni boricha ko‘rsatishga intilganidan dalolat beradi [3].

Shukur Xolmirzayev hikoyalarida milliy xarakter ko‘pincha zamon muammolari bilan o‘zaro bog‘liq holda tasvirlanadi. Yozuvchi sovet davri sharoitida insonning ichki erkinligi, milliy o‘zligini saqlab qolish masalalariga alohida e’tibor qaratadi. Ayniqsa, qishloq hayotidagi o‘zgarishlar, ma’naviy qadriyatlarning yemirilishi va insoniy munosabatlardagi sovuqlashuv kabi holatlar adib hikoyalarining asosiy konfliktini tashkil etadi [4].

“Qora kamar” hikoyasida aynan shu muammo yaqqol ko‘rinadi. Asarda insonning ichki iztiroblari, adolatsizlikka qarshi ruhiy noroziligi va jamiyatdagi bosimlar chuqur psixologik tasvirlar orqali ifodalangan. Hikoya qahramonlari tashqi jihatdan oddiy insonlar bo‘lsa-da, ularning ichki dunyosida katta ma’naviy kurash kechadi. Bu jihat yozuvchi ijodidagi psixologizmning kuchli ekanini ko‘rsatadi. Adib inson ruhiyatini tahlil qilishda mayda detal va ichki monologlardan unumli foydalanadi [5].

Yozuvchining “Bodom qishda gulladi” hikoyasi ham inson ruhiyatidagi murakkab jarayonlarni yoritishi bilan ahamiyatlidir. Hikoyada armon, sog‘inch va kechikkan muhabbat motivlari asosiy o‘rin tutadi. Asar nomidagi bodom obrazi ramziy ma’noga ega bo‘lib, tabiat qonuniyatiga zid ravishda qishda gullagan daraxt inson qalbidagi g‘ayritabiiy holatlarni anglatadi. Bu orqali yozuvchi zamon va inson ruhiyati o‘rtasidagi murakkab munosabatni ko‘rsatishga erishadi [6].

Adabiyotshunoslar Shukur Xolmirzayev hikoyalaridagi psixologik tahlilni o‘zbek nasrining muhim yutuqlaridan biri sifatida baholaydilar. Jumladan, Umarali Normatov yozuvchi

ijodida “inson qalbining tabiiy harakati va ruhiy dinamikasi” ustuvor ekanini ta’kidlaydi [7]. Darhaqiqat, adib qahramonlari sun’iy mafkuraviy shiorlar bilan emas, real hayotiy kechinmalar bilan yashaydi. Shu sababli yozuvchi hikoyalari o‘quvchiga samimiy va hayotiy tuyuladi.

Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tabiat tasviri ham milliy xarakter va zamon muammolarini yoritishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, Boysun tabiati bilan bog‘liq manzaralar yozuvchi asarlarida alohida poetik ma’no kasb etadi. Tabiat faqat fon vazifasini bajarmaydi, balki qahramonlarning ruhiy holatini ifodalovchi badiiy unsurga aylanadi. Masalan, yomg‘ir, shamol, tog‘ manzaralari yoki cho‘l tasvirlari qahramon ruhiyatidagi iztirob, yolg‘izlik yoki umid hissi bilan uyg‘unlashadi [8].

“Olabo‘ji” hikoyasi bu jihatdan alohida e’tiborga loyiqdir. Asarda tabiat va inson o‘rtasidagi uyg‘unlikning buzilishi ma’naviy inqiroz belgisi sifatida talqin qilinadi. Hikoyadagi hayvon obrazi ramziy ma’no kasb etib, insoniy shafqatsizlik va loqaydlikni ochishga xizmat qiladi. Adib tabiatga nisbatan zo‘ravonlikni jamiyatdagi axloqiy yemirilish bilan bog‘laydi. Bu masala XX asrning ikkinchi yarmida jahon adabiyotida keng ko‘tarilgan ekologik muammolar bilan hamohangdir [9].

Yozuvchining qishloq hayotini tasvirlashdagi mahorati ham alohida ahamiyatga ega. Shukur Xolmirzayev qishloqni romantik yoki ideallashtirilgan makon sifatida emas, balki real muammolar mavjud bo‘lgan murakkab ijtimoiy muhit sifatida ko‘rsatadi. Sovet davridagi iqtisodiy siyosat, kollektivlashtirish oqibatlari, insonlarning ma’naviy dunyosidagi o‘zgarishlar hikoyalarda tabiiy tarzda aks ettiriladi [10].

Adibning ko‘plab qahramonlari o‘z zamonasi bilan murosaga kira olmaydigan, ichki erkinlikni saqlab qolishga urinadigan insonlardir. Ular ko‘pincha jamiyatdagi ikkiyuzlamachilik, rasmiyatchilik va ma’naviy tanazzulga qarshi ichki norozilik hissi bilan yashaydi. Biroq yozuvchi bu norozilikni keskin siyosiy bayonotlar orqali emas, inson ruhiyatidagi ichki ziddiyatlar orqali ochib beradi. Shu jihatdan Shukur Xolmirzayev hikoyalari totalitar davr adabiyotidagi yashirin ma’naviy qarshilik shakllaridan biri sifatida ham talqin qilinishi mumkin [11].

Shukur Xolmirzayev til va uslub masalasida ham o‘ziga xos ijodiy maktab yaratgan adiblardan biridir. Uning hikoyalarida xalqona iboralar, jonli dialoglar, shevaga xos unsurlar tabiiy qo‘llanadi. Ayniqsa, Surxondaryo hududiga xos nutq elementlari obrazlarning milliy qiyofasini ochishga xizmat qiladi. Bu usul qahramonlarning tabiiyligini oshirib, asarning badiiy ta’sirchanligini kuchaytiradi [12].

Yozuvchi dialoglardan xarakter yaratish vositasi sifatida samarali foydalanadi. Qahramonlarning nutqi orqali ularning dunyoqarashi, ma’naviy saviyasi va ichki ruhiyati ochiladi. Masalan, keksa avlod vakillari nutqida hayotiy tajriba va xalqona donishmandlik sezilsa, yosh qahramonlar nutqida zamon ta’siri va ichki ikkilanishlar ko‘zga tashlanadi. Shu tariqa til unsurlari ham zamon muammolarini ifodalashga xizmat qiladi.

Shukur Xolmirzayev hikoyalarida ayol obrazlari ham muhim o‘rin tutadi. Yozuvchi o‘zbek ayolining sabr-toqati, matonati, oilaparvarligi va ichki iztiroblarini chuqur psixologik bo‘yoqlarda tasvirlaydi. Ayniqsa, “Bodom qishda gulladi” singari hikoyalarda ayol ruhiyatining nozik jihatlari katta mahorat bilan ochib berilgan. Adib ayol obrazlarini faqat maishiy vazifalar bilan cheklab qo‘ymaydi, balki ularning ichki dunyosi va ma’naviy kechinmalariga katta e’tibor beradi [6].

Yozuvchi ijodida avlodlar o‘rtasidagi munosabat masalasi ham muhim mavzulardan biridir. Ko‘plab hikoyalarda eski va yangi dunyoqarash o‘rtasidagi ziddiyatlar aks ettiriladi. Keksalar milliy qadriyatlar va an’analarning tashuvchisi sifatida tasvirlansa, yosh avlod zamon ta’sirida o‘zgarayotgan ruhiyat egasi sifatida gavdalanadi. Bu konflikt orqali yozuvchi ma’naviy meros va tarixiy xotirani saqlash muammosini ko‘taradi.

Shukur Xolmirzayev hikoyalarida inson va jamiyat munosabatlari falsafiy mazmun kasb etadi. Adib insonning haqiqiy baxti moddiy farovonlikda emas, balki ma’naviy poklik va vijdon erkinligida ekanini ko‘rsatishga intiladi. Shu sababli uning ko‘plab qahramonlari tashqi muvaffaqiyatga erishmagan bo‘lsa ham, ichki ma’naviy ustunlikka ega insonlar sifatida tasvirlanadi [7].

Adabiyotshunos Ibrohim G‘afurov Shukur Xolmirzayev ijodini “inson qalbi haqiqatining badiiy tadqiqi” deb ta’riflaydi [5]. Bu fikr yozuvchi hikoyalarining mohiyatini to‘liq ifodalaydi. Chunki adib asarlarida inson qalbi barcha murakkabligi, ziddiyatlari va iztiroblari bilan namoyon bo‘ladi. Yozuvchi qahramonlarini hukm qilishdan ko‘ra, ularning ruhiy sabablarini ochishga intiladi.

Bugungi o‘zbek adabiyotshunosligida milliy identitet, tarixiy xotira va ma’naviy qadriyatlar masalasi dolzarb mavzulardan biri bo‘lib qolmoqda. Shukur Xolmirzayev hikoyalari esa bu muammolarni o‘rganishda muhim ilmiy manba vazifasini bajaradi. Chunki yozuvchi milliy xarakter masalasini faqat tashqi etnografik belgilar orqali emas, inson ruhiyati va zamon ziddiyatlari orqali talqin qilgan. Bu esa uning hikoyalarini nafaqat o‘z davri, balki bugungi kun uchun ham dolzarb adabiy hodisaga aylantiradi.

Umuman olganda, Shukur Xolmirzayev hikoyalari o‘zbek xalqining XX asrdagi ijtimoiy-ma’naviy hayotini haqqoniy aks ettirgan muhim badiiy meros hisoblanadi. Yozuvchi milliy xarakter, insoniylik, vijdon, tabiat va jamiyat munosabatlari kabi umuminsoniy muammolarni o‘ziga xos badiiy uslubda talqin etgan. Shu sababli uning hikoyalari o‘zbek adabiyoti tarixida realizm va psixologik tahlilning yuksak namunalaridan biri sifatida alohida o‘rin egallaydi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari Shukur Xolmirzayev hikoyalarida milliy xarakter va zamon muammolari o‘zaro uzviy bog‘liq holda yoritilganini ko‘rsatdi. Yozuvchi o‘zbek xalqining ma’naviy qiyofasi, urf-odatlari, ruhiyati va tarixiy xotirasini realistik usulda tasvirlagan. Adib hikoyalarida inson va jamiyat, tabiat va ma’naviyat, qadriyat va zamon o‘rtasidagi murakkab munosabatlar chuqur badiiy tahlil etilgan.

Shukur Xolmirzayev hikoyalari o‘zbek adabiyotida milliy ruhni ifodalashning yuksak namunalaridan biri bo‘lib, ular nafaqat adabiy-estetik, balki ijtimoiy-ma’naviy ahamiyatga ham ega. Yozuvchi asarlarida ko‘tarilgan ma’naviy inqiroz, qadriyatlar yemirilishi, insoniylik va vijdon masalalari bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Xolmirzayev Sh. **Saylanma. 1-jild.** – Toshkent: Sharq, 2005. – 45–112-betlar.
2. Karimov N. **XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi.** – Toshkent: O‘qituvchi, 1999. – 256–263-betlar.
3. Qo‘chqorov R. **Shukur Xolmirzayev ijodiy olami.** – Toshkent: Fan, 2010. – 34–78-betlar.
4. Solijonov Y. **O‘zbek hikoyachiligi taraqqiyoti.** – Toshkent: Ma’naviyat, 2002. – 91–115-betlar.
5. Normatov U. **Ijod sehri.** – Toshkent: Sharq, 2007. – 144–159-betlar.
6. Xolmirzayev Sh. **Bodom qishda gulladi.** – Toshkent: Yosh gvardiya, 1986. – 15–39-betlar.
7. G‘afurov I. **Badiiy tafakkur jilolari.** – Toshkent: Fan, 2001. – 201–219-betlar.
8. Rasulov A. **Realizm va badiiy mahorat.** – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1985. – 66–88-betlar.
9. Sharafiddinov O. **Adabiyot – hayot darsligi.** – Toshkent: Ma’naviyat, 2004. – 173–190-betlar.
10. Normatov U. **Nasr va zamon.** – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009. – 58–74-betlar.